

**ZASADY RACHUNKOWOŚCI W ASPEKCIE PRAWA
PODATKOWEGO W POLSCE**

**THE PRINCIPLES OF THE ACCOUNTING LAW AND OF THE TAX
LAW IN POLAND**

MARIA JANKOWSKA

Faculty of Economic Sciences and Management, Nicolas Copernicus University

Abstract

The financial result and the tax result are determined, according to the same general principle: revenues - costs. However, the relations between these results may be different, depending upon the principles of the *Balance and Tax Law* in force in a given State.

Theoretically, there are three situations possible:

1. the financial result in the *Balance Law* is honoured by the *Tax Law*, i.e. the balance profit is equal to the tax income,
2. the principles to determine the result in the *Balance Law* are honoured by the *Tax Law*, if the provisions of the *Tax Law* do not introduce their own regulations, which deal with some issues in a different way. Then, the balance profit is not identical with the tax income, but constitutes a basis for its determination,
3. the principles for the determination of profit in the *Balance Law* are not honoured by the *Tax Law*. This law defines independent principles for the determination of the tax income.

In the Polish tax legislation, it was adopted that the benchmark for the determination of tax income or loss is not the gross financial result, arising from the accounting books, and the financial statements drawn up based thereupon. The income shall be determined pursuant to tax costs and revenues. That is why the principles of the *Balance Law* shall not be honoured by the *Tax Law*.

However, the difficulty consists in the fact that the *Corporate Income Tax Law* does not define these categories unambiguously. At the same time, the provisions of this law oblige the tax payers to run accounting records in accordance with separate provisions, in a manner which ensures the determination of the amount of income (loss), the taxable basis and tax due.

This is a rather controversial formulation of the provision, as the accounting data serve as a basis to determine the income, and to a large extent as was presented above, the principles for accounting are not totally accepted by the *Tax Law*.

This paper is devoted to the problems of principles being in force in the *Accounting Law* and in the *Tax Law*, and the issue of simultaneous functioning of some of them in the both fields.

Key words

Balance Law, Tax Law, Corporate Income Tax Law, Accounting Law

1. Wstęp

Wynik finansowy to ogólne określenie efektu pieniężnego (finansowego) działalności jednostki prowadzącej rachunkowość na okres za który sporządzane jest sprawozdanie finansowe. W tym znaczeniu jest on szczególnie istotna miara finansowych dokonań podmiotu, zwłaszcza w warunkach gospodarki rynkowej.

Wynik finansowy jest ustalany zgodnie z przepisami prawa bilansowego i odpowiada on poziomowi wyniku przed opodatkowaniem. Na wynik po opodatkowaniu oddziałuje prawo podatkowe, regulujące zasady funkcjonowania w danym kraju podatków. Podatkiem pobieranym od podlegającego opodatkowaniu dochodu jest podatek dochodowy. We współczesnych systemach podatkowych funkcjonują dwa podatki dochodowe: podatek dochodowy od osób prawnych i podatek dochodowy od osób fizycznych. Wyodrębnienie podatku dochodowego od osób prawnych następuje na podstawie kryterium podmiotowego. Szczegółowe zasady opodatkowania podatkiem dochodowym w Polsce regulują przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych¹ oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie. Wynik finansowy różni się od wyniku podatkowego z powodu rozbieżności występujących pomiędzy prawem bilansowym i prawem podatkowym. W każdej z tych dziedzin prawa występują odrębne koncepcje teoretyczne i stosowane są różne zasady szczegółowe, gdyż każda z nich realizuje inne cele i pełni inne funkcje w praktyce gospodarczej.

¹Ustawa z dnia 15 lutego 1992 o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jednolity: Dz.U. Nr 54 z 2000r., poz. 654 z późn. zm).

2. Prawo bilansowe

Prawo bilansowe to ogół norm prawnych regulujących podstawowe zasady prowadzenia rachunkowości przez jednostki gospodarcze². Najważniejszym aktem w tym zakresie w Polsce jest obowiązująca od 1 stycznia 1995 r. ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości³, której zapisy wzorowane są na Dyrektywach Unii Europejskiej oraz Międzynarodowych Standardach Rachunkowości (MSSF). Wraz z postępującą globalizacją gospodarki, a co za tym idzie potrzebą zmian w zakresie rachunkowości, polskie prawo bilansowe ulegało modyfikacjom zmierzającym do zbliżenia regulacji krajowych do rozwiązań międzynarodowych, co znajdowało wyraz w kolejnych nowelizacjach ustawy o rachunkowości⁴.

Powyższa ustawa nie reguluje szczegółowo wszystkich zagadnień dotyczących rachunkowości. Dopuszczając alternatywne rozwiązania tego samego problemu i pozostawiając tym samym jednostkom gospodarczym pewną swobodę w kształtowaniu obrazu przedsiębiorstwa, daje możliwość prowadzenia polityki rachunkowości⁵. Wraz z uchwaleniem ustawy o rachunkowości, pojawiły się możliwości wpływania na prezentowane wyniki, zgodnie z przyjętą polityką przedsiębiorstwa. W wyniku nowelizacji prawa bilansowego zakres wspomnianej swobody uległ jeszcze większemu rozszerzeniu, co wiele podmiotów wykorzystuje dla kreowania własnego pożądanego wizerunku.

Znowelizowana z dniem 1 stycznia 2002 r. ustawa o rachunkowości podniosła rangę polityki rachunkowej i po raz pierwszy tę politykę zdefiniowała. Określa ona w art. 3 ust. 1 pkt 11, zasady (politykę rachunkowości) jako wybrane i stosowane przez jednostkę, odpowiednie do jej działalności rozwiązania dopuszczone przepisami ustawy i zapewniające wymaganą jakość sprawozdań finansowych.

Politykę rachunkowości ustala i aktualizuje kierownik jednostki, który potwierdza na piśmie przyjęcie zasad rachunkowości, spośród określonych ustawą, zwłaszcza możliwych do

² I. Olchowicz, *Rachunkowość podatkowa*, Difin, Warszawa 2006, s.17.

³ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity: Dz.U. Nr 76 z 2002 r., poz. 694 z późn. zm.

⁴ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości do dnia 1 stycznia 2007r. była nowelizowana 37 razy.

⁵ E. Jezierska, *Polityka rachunkowości w globalnej gospodarce XXI wieku*, [w:] *Perspektywy rozwoju rachunkowości, auditingu i analizy finansowej. Materiały na konferencję naukową dedykowaną prof. zw. dr hab. Lechowi Bednarskiemu w 50-tą rocznicę pracy twórczej*, Uniwersytet Gdański, Sopot, wrzesień 1999, s. 231.

wyboru, zapewniających w warunkach danej jednostki rzetelne, bezbłędne, sprawdzalne i bieżące prowadzenie ksiąg rachunkowych. Przyjęte rozwiązania powinny uwzględniać specyfikę działalności danej jednostki oraz umożliwiać terminowe sporządzanie przez jednostkę sprawozdań finansowych, zwłaszcza rocznego sprawozdania finansowego, deklaracji podatkowych oraz prawidłową kontrolę rozrachunków i zatrudnionych osób z powierzonego im mienia. Ponadto należy mieć na uwadze, aby rozwiązania te uwzględniały potrzeby jednostki w związku z prowadzoną przez nią działalnością statutową lub określoną w umowie.

Dodatkowym elementem dokumentacji zasad (polityki) rachunkowości jest zatwierdzona instrukcja dowodów księgowych oraz zasad ich sprawdzania i akceptacji, oraz instrukcja inwentaryzacyjna.

Zasady rachunkowości zawarte zostały w art. 4-8 ustawy o rachunkowości. Można wśród nich wyróżnić ⁶:

- zasady obligatoryjne (nadrzędne), których nieprzestrzeganie naraża jednostkę na zarzut nieprawidłowego prowadzenia rachunkowości, a które obejmują m.in. zasady: przewagi treści nad formą, wiernego obrazu, memoriału, współmierności, ostrożności, kontynuacji działania, ciągłości, istotności, indywidualnej wyceny, zakazu kompensat,
- zasady fakultatywne, które dobierane są przez jednostki drogą świadomego wyboru kierownika tak, aby nie zostały naruszone jakiegokolwiek z zasad nadrzędnych.

2.1. Zasada przewagi treści nad formą

Wspomniana wcześniej nowelizacja ustawy o rachunkowości wprowadziła zasadę przewagi treści ekonomicznej nad formą prawną. Zgodnie z tą zasadą zdarzenia, w tym operacje gospodarcze, ujmuje się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniu finansowym zgodnie z ich treścią ekonomiczną, co znalazło swój wyraz w art. 4 ust. 2 ustawy rachunkowości ⁷. W razie niezgodności między istotą ekonomiczną transakcji i zdarzeń gospodarczych (przede wszystkim ich skutkami ekonomicznymi) a ich formą prawną, prawo bilansowe przesądza o wyższości treści ekonomicznej.

⁶ Komentarz do ustawy o rachunkowości, Rachunkowość – MSR – podatki, red. A. Jaruga, T. Martyniuk, ODDK, Gdańsk 2002, s. 68.

⁷ M. Tuszyński, *Ustawa o rachunkowości po nowelizacji*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001, s. 11.

Bezpośrednie ujęcie w ustawie o rachunkowości zasady wyższości treści nad formą jest dowodem uznania przez ustawodawcę zjawiska powszechnie występującego w praktyce, kiedy to forma prawna transakcji odbiega od jej realiów ekonomicznych. Praktycznym przykładem może być umowa sprzedaży papierów wartościowych z obowiązkiem odkupu tych samych papierów na z góry ustalonych warunkach. Z prawnego punktu widzenia sprzedaż i zakup papierów wartościowych są odrębnymi transakcjami sprzedaży i kupna, natomiast z ekonomicznego punktu widzenia transakcja ma charakter pożyczki⁸.

2.2. Zasada wiernego obrazu

Zasada wiernego obrazu oznacza, że rachunkowość jednostki powinna zapewnić rzetelne i jasne przedstawienie sytuacji majątkowej, finansowej, oraz wyniku finansowego jednostki. Wierny obraz rzeczywistości jest niezbędnym warunkiem użyteczności informacji dla jej wewnętrznych i zewnętrznych odbiorców.

Zasada ta wywodzi się z prawa bilansowego Wielkiej Brytanii. Ujęta została także w IV Dyrektywie EWG (obecnie Unii Europejskiej)⁹ dotyczącej rocznych zamknięć spółek. Jest ona trudna do zdefiniowania i urzeczywistnienia, gdyż każdy z użytkowników informacji może mieć odmienny pogląd co do odzwierciedlenia wiernego obrazu. Można stwierdzić jednak, iż wierny obraz jest to możliwe obiektywne, zgodne z prawdą przedstawienie sytuacji jednostki.

2.3. Zasada memoriału

Zasada memoriałowa zawarta jest w art. 6 ust. 1 ustawy o rachunkowości. Stanowi ona, że w księgach rachunkowych jednostki należy ująć wszystkie osiągnięte, przypadające na jej rzecz przychody i obciążające ją koszty związane z tymi przychodami, dotyczące danego roku obrotowego, niezależnie od terminu ich zapłaty.

⁸ A. Klein, K.G. Szymański, *Podatek odroczony a podatek dochodowy (ujęcie bilansowe i podatkowe)*, ODDK, Gdańsk 2004, s. 33.

⁹ I Dyrektywa EWG z dnia 25 lipca 1978 r., Biuletyn KRDBK SKwP Nr 2/1990.

Zgodnie z tą zasadą przychody i koszty są ewidencjonowane memoriałowo, tzn. przychody uważa się za osiągnięte, a koszty za poniesione w momencie ich wystąpienia, a nie w momencie wpływu (w przypadku przychodów) lub wydatku pieniężnego (w przypadku kosztów). Zasada memoriału jest przeciwieństwem zasady kasowej, niemającej zastosowania w rachunkowości, według której koszt jest równoznaczny z wydatkowaniem gotówki, a przychód z jej wpływem.

2.4. Zasada współmierności

Zasada współmierności (art. 6 ust. 2) nazywana jest również zasadą porównywalności przychodów i kosztów. Z ujętych memoriałowo operacji w księgach, według dat ich zaistnienia, wyłącza się przychody i koszty uzyskania przychodów, mających wpływ na wynik finansowy danego okresu sprawozdawczego.

2.5. Zasada ostrożności

Zasada ostrożności wiąże się z wyceną składników majątkowych oraz z realnym ustaleniem wyniku finansowego. Sposoby zastosowania ostrożnej wyceny są wymienione w art. 7 ustawy o rachunkowości.

Stwierdza się w nim, iż poszczególne składniki aktywów i pasywów wycenia się, stosując rzeczywiście poniesione na ich nabycie (wytworzenie) ceny (koszty), z zachowaniem zasady ostrożnej wyceny. W wyniku finansowym należy w tym celu uwzględnić, bez względu na jego wysokość:

- 1) zmniejszenie wartości użytkowej lub handlowej składników aktywów, w tym również dokonywane w postaci odpisów amortyzacyjnych (umorzeniowych),
- 2) wyłącznie niewątpliwe pozostałe przychody operacyjne i zyski nadzwyczajne,
- 3) wszystkie poniesione pozostałe koszty operacyjne i straty nadzwyczajne,
- 4) rezerwy na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych zdarzeń.

Zdarzenia powyższe należy uwzględnić także wtedy, gdy zostaną ujawnione między dniem bilansowym a dniem, w którym rzeczywiście następuje zamknięcie ksiąg rachunkowych.

Artykuł 35b ustawy o rachunkowości zaleca również ujmować na dzień bilansowy należności zgodnie z zasadą ostrożności. Łączy się to z koniecznością dokonywania odpisów aktualizujących wartość należności, uwzględniając stopień prawdopodobieństwa ich zapłaty.

2.6. Zasada kontynuacji działania

Zasada kontynuacji działania określona jest w art. 5 ust 2 ustawy. Wyraża się tym, że przy stosowaniu przyjętych zasad rachunkowości przyjmuje się założenie, że jednostka będzie kontynuowała w dającej przewidzieć się przyszłości działalność w niezmnieszonym istotnie zakresie bez postawienia jej w stan likwidacji lub upadłości, chyba, że jest to niezgodne ze stanem faktycznym lub prawnym. Oceniając zdolność jednostki do kontynuowania działalności, kierownik jednostki uwzględnia wszystkie informacje dostępne na dzień sporządzenia sprawozdania finansowego, dotyczące dającej się przewidzieć przyszłości obejmującej okres nie krótszy niż jeden rok od dnia bilansowego. Znowelizowany przepis, utrwalając istotę zasady kontynuacji działalności określa dokładniej okoliczności powodujące przerwanie tej kontynuacji (zmniejszony istotnie zakres dotychczasowej działalności, postawienie w stan likwidacji lub upadłości) oraz ustala minimalny okres (nie krótszy niż jeden rok od dnia bilansowego), który kierownik jednostki ma uwzględnić na dzień sporządzenia sprawozdania, rozpatrując informacje dotyczące ewentualnego przerwania, kontynuacji działalności jednostki.

2.7. Zasada ciągłości

Artykuł 5 ust 1 ustawy stanowi, że przyjęte zasady (politykę) rachunkowości należy stosować w sposób ciągły, dokonując w kolejnych latach obrotowych:

- jednakowego grupowania operacji gospodarczych na kontach,
- wyceny aktywów (w tym także dokonywania odpisów amortyzacyjnych) i pasywów,
- ustalania wyniku finansowego,
- sporządzania sprawozdań finansowych,

w taki sposób, aby za kolejne lata informacje z nich wynikające były porównywalne. Wykazane w księgach rachunkowych na dzień ich zamknięcia stany aktywów i pasywów należy ująć w tej samej wysokości, w otwartych na następny rok obrotowy księgach rachunkowych.

2.8. Zasada istotności

Zasada istotności (art. 8 ust. 1) dotyczy prezentacji w sprawozdaniu finansowym informacji, które ważą przy ocenie sytuacji majątkowej, finansowej i wyniku finansowego. Uzyskanie takiej informacji wymaga wyodrębnienia wszystkich operacji gospodarczych. Przyjęte uproszczenia nie mogą zniekształcić informacji prezentowanej w sprawozdaniu finansowym i spowodować błędnej oceny działalności jednostki lub podjęcia niewłaściwej decyzji ekonomicznej.

2.9. Zasada indywidualizacji wyceny

Z zasadą istotności związane są zasada indywidualizacji wyceny (art. 7 ust. 3) i zasada zakazu kompensat (art. 7 ust. 3). Zasada indywidualizacji wyceny wymaga oddzielnej wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów, przychodów i związanych z nimi kosztów, jak też strat i zysków nadzwyczajnych. Natomiast zasada istotności pozwala uznać za jeden składnik podobne rodzajem i przeznaczeniem różne składniki aktywów.

2.10. Zasada zakazu kompensat

Zasada zakazu kompensaty oznacza, że nie można kompensować (saldować) ze sobą różnych co do rodzaju aktywów i pasywów, przychodów i związanych z nimi kosztów. Zdarzenia jednego rodzaju, które można kompensować i wykazywać łącznie to np. zbycie niefinansowych aktywów trwałych oraz zbycie inwestycji.

3. Zasady podatkowe

Podobnie jak każda inna dziedzina prawa, również prawo podatkowe charakteryzuje się określonymi zasadami. Pod pojęciem zasad podatkowych (lub zasad systemu podatkowego) rozumie się albo pewne cechy charakterystyczne istniejącego systemu podatkowego, albo postulaty pod jego adresem. Sformułowane w nauce zasady podatkowe nie są wprawdzie bezpośrednio wiążące przy konstruowaniu poszczególnych podatków, ale mogą być uwzględniane przy konstrukcji systemu podatkowego w danym państwie ¹⁰.

Istnieje wiele podziałów zasad podatkowych stanowiących postulaty nauki, spośród których do najwcześniejszych określonych – w XVIII wieku przez Adama Smitha – należą:

- zasada równości, której istotą jest traktowanie w sposób jednakowy wszystkich podmiotów podlegających opodatkowaniu
- zasada pewności, przejawiająca się w konkretnej i jawnej konstrukcji przepisów,
- zasada taniaści, wyrażająca się w minimalizacji kosztów
 - niezbędnych dla wymiaru, poboru i ewentualnej egzekucji podatków (kosztów administracji)
 - związanych z regulowaniem zobowiązań podatkowych (kosztów podatników)
- zasada dogodności, której istota sprowadza się do pobierania podatków w najbardziej dogodnym dla podatnika momencie, tak aby nie zniweczyć korzyści jakie mogą płynąć z podatków pobieranych w okresie długofalowym, jeżeli zdolność podatkowa nie zostanie zachwiana.

W następnym stuleciu (XIX wiek) pojawiły się w doktrynie nowe poglądy na temat roli podatków w życiu gospodarczym, czego efektem był podział zasad podatkowych dokonany przez Adolfa Wagnera na trzy grupy:

- zasady fiskalne, zapewniające odpowiednie wpływy do skarbu państwa z tytułu podatków,
- zasady społeczne, spośród których najbardziej istotną była zasada równości podatkowej oznaczająca powszechność opodatkowania z uwzględnieniem możliwości płatniczych podatnika,
- zasady techniczne, obejmujące zasadę taniaści, dogodności i pewności.

Podobne zasady były postulowane również w systemach podatkowych XX wieku, z naciskiem na efekt fiskalny podatków, nie tylko doraźny, ale w dalszej perspektywie. Zalecano tworzenie takiego systemu podatkowego, który nie szkodzi gospodarce, ani nie niszczy zdolności podatkowej podatnika¹¹.

Jednym z podstawowych warunków odpowiedniego stosowania prawa podatkowego jest właściwe oddzielenie zagadnień podatkowych od cywilnoprawnych przy analizie stanów faktycznych związanych z opodatkowaniem. Poza zachowaniem celów prawa podatkowego, istotne znaczenie ma również prawidłowa analiza określonej rzeczywistości gospodarczej z

¹⁰ *Prawo podatkowe*, red. W. Wójtowicz, Branta, Bydgoszcz-Lublin 2002, s. 36.

punktu widzenia zawartych w niej elementów prywatnoprawnych i publicznoprawnych. Prawa podatkowe nie należy bowiem stosować jednostronnie, tylko z punktu widzenia interesów fiskalnych państwa, z uwagi na fakt, iż prowadzi to do ograniczeń w funkcjonowaniu instytucji cywilnoprawnych w życiu gospodarczym.

Jak wynika z powyższego zasady podatkowe nie mają zbyt wiele wspólnego z zasadami prawa bilansowego. Co więcej, można dodać, że zasady te, nie zawsze znajdują odzwierciedlenie w rzeczywistości gospodarczej, chociaż należy podkreślić, iż wraz z przemianami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi następuje dostosowywanie systemów podatkowych do zmieniającej się sytuacji. W konsekwencji pierwotnie sformułowane zasady podatkowe ulegają modyfikacjom bądź zastępowane są nowymi.

4. Zasady rachunkowości w aspekcie prawa podatkowego

Podstawowym celem rachunkowości jest wierne i jasne odzwierciedlenie rzeczywistości. Dla osiągnięcia powyższego celu jak podniesiono wcześniej, jednostki powinny stosować wszystkie nadrzędne zasady rachunkowości oraz szczegółowe zasady wyceny i pomiaru wyniku finansowego.

Prawo podatkowe nie daje takich możliwości, koncentrując się na realizacji podstawowego celu organów fiskalnych, jakim jest wymierzenie i pobór zobowiązania podatkowego.

Zasady rachunkowości mają charakter obiektywny, ponadczasowy. Generalnie charakteryzuje je trwałość i niezmienność.

Z kolei zasady podatkowe mają na ogół charakter zmienny, doraźny uzależniony w znacznej mierze od stanu budżetu państwa i aktualnej polityki podatkowej.

Rozpoczynając analizę zasad rachunkowości z punktu widzenia przepisów podatkowych należy zaznaczyć, iż zasadą szczególnie odróżniającą od siebie omawiane dziedziny prawa jest zasada przewagi treści nad formą. Jak podkreślano to już wcześniej, zasada ta jest niezwykle istotna w kontekście prezentacji prawdziwego i wiernego obrazu. W razie kolizji między zasadą wiernego

¹¹ *Prawo podatkowe*, red. W. Wójtowicz, Branta Bydgoszcz-Lublin 2002, s. 37

odzwierciedlenia rzeczywistości (rzetelności) i zasadą zgodności z przepisami prawa (prawidłowości) ustawa o rachunkowości przyznaje wyższość rzeczywistości ekonomicznej¹². Prawo podatkowe nie dopuszcza takiego rozwiązania, wymagając precyzyjnego stosowania przepisów podatkowych w odniesieniu do określonych sytuacji. Stan faktyczny, czyli treść ekonomiczna, nie jest bowiem w tym obszarze prawa brany pod uwagę, gdyż zobowiązanie podatkowe określone jest wyłącznie na podstawie przepisów podatkowych. Podstawowa zasada kontynuacji działania oznacza przyjęcie w rachunkowości takich zasad szczegółowych, które uwzględniają długi okres funkcjonowania jednostki. Jak wskazano wcześniej, jest to jedna z podstawowych zasad rachunkowości, która determinuje sposób wyceny aktywów i pasywów. Ocena zdolności jednostki do kontynuacji działalności decyduje bowiem o tym, czy składniki bilansu będą wyceniane zgodnie z założeniami prawa bilansowego, czy też będzie to wycena według cen możliwych do uzyskania.

W przypadku prawa podatkowego nie ma konieczności dokonywania podobnych przewidywań dotyczących przyszłości jednostki. W sytuacji gdy jednostka uzna, iż nie będzie kontynuowała działalności w podobnym zakresie i zastosuje przewidziany w takim przypadku sposób wyceny składników bilansu, automatycznie przyjęte rozwiązania nie będą respektowane przez fiskusa. Prawo podatkowe nie akceptuje bowiem zasad wyceny determinowanych przez założenie kontynuacji działania. Elementy kształtujące dochód do opodatkowania uznawane są z perspektywy krótkiego okresu¹³.

Kolejna z nadrzędnych zasad - zasada memoriałowa - jest tradycyjnie stosowana w rachunkowości w odniesieniu do kosztów i przychodów. W prawie podatkowym natomiast, w zależności od kategorii przychodu czy kosztu jest stosowana zasada memoriałowa, bądź kasowa.

W przypadku przychodów art. 12 ust. 3a updop stanowi, że „za przychody związane z działalnością gospodarczą uważa się także należne przychody, choćby nie zostały jeszcze faktycznie otrzymane”. Niemniej jednak w odniesieniu do niektórych pozycji dominuje zasada kasowa (np. należne odsetki, różnice kursowe). W zakresie kosztów natomiast przepisy

¹² I. Olchowicz, *Zasady prawa bilansowego i prawa podatkowego w zakresie opodatkowania podatkiem dochodowym osób prawnych*, Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Numer specjalny, tom XXXII SKwP, Warszawa 1995, s.147.

¹³ E. Walińska, *Rachunkowość podatków odroczonech*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2003, s.36.

podatkowe określają katalog, który zawiera koszty niestanowiące kosztów uzyskania przychodów, a które zmniejszają wynik finansowy z punktu widzenia prawa bilansowego. Podobnie jak w przypadku przychodów, również i w tej kategorii prawo podatkowe nakazuje w niektórych sytuacjach stosować zasadę kasową (np. naliczone odsetki, różnice kursowe).

Jak wspomniano wcześniej, z zasadą memoriału ściśle jest powiązana zasada współmierności zakładająca, iż wynik finansowy okresu kształtują zrealizowane przychody oraz współmierne do nich koszty. Zasada współmierności kosztów i przychodów wyraża się poprzez ustalenie na koniec okresu zmiany stanu produktów dla działalności produkcyjnej oraz zaliczanie do aktywów lub pasywów danego okresu kosztów lub przychodów dotyczących przyszłych okresów, a także przypadających na ten okres kosztów, które nie zostały jeszcze poniesione w myśl prawa bilansowego. Zasada powyższa (art. 6 ust.2 ur) dotyczy więc procedury czynnego i biernego rozliczania międzyokresowego kosztów oraz rozliczania międzyokresowego przychodów¹⁴.

Czynne rozliczenia międzyokresowe kosztów występują w sytuacji, gdy poniesione koszty dotyczą przyszłych okresów sprawozdawczych. W tym przypadku znana jest zatem wysokość rzeczywistych kosztów, które będą obciążały wynik przyszłych okresów.

Z kolei bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów tworzone są przez jednostki w wysokości prawdopodobnych zobowiązań przypadających na bieżący okres sprawozdawczy. W tej sytuacji zatem nieznanne są dokładnie ich rzeczywiste wartości, które pojawiają się dopiero w przyszłości.

Generalnie analiza zapisów ustawy podatkowej pozwala stwierdzić, iż omawiana zasada współmierności jest respektowana również na gruncie prawa podatkowego. W myśl bowiem art. 15 ust. 1 updog „kosztami uzyskania przychodów są koszty poniesione w celu osiągnięcia przychodów lub zachowania, albo zabezpieczenia źródła przychodów, z wyłączeniem kosztów wymienionych w art. 16 ust. 1. Należy jednak mieć na uwadze, że zgodnie z przepisami podatkowymi koszty uzyskania przychodów są potrącalne tylko w tym roku podatkowym, którego dotyczą. Oznacza to, iż w trakcie obliczania dochodu podatkowego za ten rok, potrącalne są również koszty uzyskania przychodów poniesione w latach poprzedzających rok podatkowy oraz określone co do rodzaju i kwoty koszty uzyskania

¹⁴ I. Olchowicz, *Rachunkowość podatkowa*, Difin, Warszawa 2006, s.58.

przychodów, które zostały zarachowane, chociaż jeszcze ich nie poniesiono - obie pozycje wtedy i tylko wtedy, gdy odnoszą się do przychodów danego roku podatkowego¹⁵.

Podsumowując rozważania, należy stwierdzić, iż o ile czynne rozliczenia międzyokresowe kosztów znajdują zastosowanie w ramach prawa podatkowego, to w przypadku rozliczeń międzyokresowych biernych sytuacja jest odmienna. Jeżeli zarachowanie kosztów nie jest możliwe, są one potrącalne w roku, w którym zostały poniesione. W związku z powyższym rezerwy kosztowe w postaci biernych rozliczeń międzyokresowych nie są uznawane przez prawo podatkowe za koszt uzyskania przychodów w momencie ich naliczenia.

Zgodnie z orzecnictwem nie wszystkie rezerwy tworzone w ciężar kosztów bilansowych mogą rodzić określone skutki prawopodatkowe. Z treści art. 16 ust. 1 pkt 27 wynika, że ustawodawca, w stosunku do rezerw tworzonych na podstawie ustawy o rachunkowości - bez względu na to, czy w danym przypadku istniał obowiązek ich tworzenia czy zostały utworzone dobrowolnie oraz bez względu na rodzaj aktywów bądź pasywów, których te rezerwy dotyczą, zastosował ostrzejszy reżim prawny. Kosztem uzyskania przychodu są wyłącznie te rezerwy, na które ustawa podatkowa wyraźnie wskazuje. Skoro zatem kwoty zaliczone przez podatnika do biernych rozliczeń międzyokresowych stanowią rezerwę na poczet przyszłych kosztów to tym samym zgodnie z updom nie stanowią kosztów uzyskania przychodów¹⁶.

Kolejną nadrzędną zasadą, mającą istotny wpływ na przyjętą politykę rachunkowości jest zasada ostrożnej wyceny, która przejawia się m.in. w odpisach aktualizujących wartość aktywów oraz tworzeniu rezerw na znane jednostce ryzyko. W tym miejscu można zauważyć wyraźną rozbieżność przepisów podatkowych i regulacji prawa bilansowego. Zasada ostrożnej wyceny nie jest generalnie uznawana przez prawo podatkowe, chociaż koszty wynikające z zasady ostrożnej wyceny nie są jako takie wymienione na liście kosztów niestanowiących kosztów uzyskania przychodów. Każdy bowiem z aspektów ostrożnej wyceny jest traktowany odmiennie.

¹⁵ E. Walińska, *Rachunkowość podatków odroczonej, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2003, s.36.*

¹⁶ Wyrok NSA z dnia 27 sierpnia 2002 r. III S.A. 3031/2000.

Ustawa o rachunkowości także zawiera zapisy dotyczące korekt wartości należności, które uwzględniają stopień prawdopodobieństwa ich zapłaty. W tym przypadku wystarczającym powodem utworzenia odpisu aktualizującego należność jest chociażby jej przeterminowanie.

Prawo podatkowe uwzględnia również problemy jednostek gospodarczych z wyegzekwowaniem wierzytelności, dając możliwość zaliczenia odpisów aktualizujących należności do kosztów podatkowych, jednak sposób udokumentowania prawdopodobieństwa nieściągalności wierzytelności jest w updog określony bardziej precyzyjnie niż w prawie bilansowym¹⁷.

W zakresie należności updog stwierdza, iż nie uznaje się za koszty uzyskania przychodów odpisów aktualizujących, z tym że kosztami takimi są odpisy aktualizujące wartość należności, określone w ustawie o rachunkowości, od tej części należności, która była uprzednio zaliczona do przychodów należnych, a ich nieściągalność została uprawdopodobniona zgodnie z wymogami updog.

Omawiana zasada przejawia się również w aktualizacji zapasów, które utraciły swoją przydatność gospodarczą. Zgodnie z prawem bilansowym aktualizowane składniki wycenia się według ceny sprzedaży netto, niższej od ceny zakupu, ceny nabycia lub kosztu wytworzenia.

Analizując przepisy podatkowe w powyższym zakresie można wysnuć wniosek, iż do kosztów uzyskania przychodów nie zalicza się tylko strat powstałych w wyniku nadmiernych ubytków lub zawinionych niedoborów wyrobów akcyzowych oraz podatku akcyzowego od tych ubytków lub zawinionych niedoborów. W związku z tym straty związane z ubytkami będą stanowiły koszty uzyskania przychodów pod warunkiem ich właściwego udokumentowania i jeżeli nie przekraczają norm określonych w zarządzeniach resortowych. Pierwszy z powyższych warunków może być spełniony dzięki protokołowi komisji inwentaryzacyjnej, który określałby rodzaj, ilość oraz wartość ubytku danego zapasu. Należy jednak przy tym pamiętać, iż musi to być strata rzeczywista, a nie ustalona w postaci ryczałtu. Powyższe regulacje podatkowe nie mają jednak zastosowania do zmniejszenia wartości zapasów w

¹⁷ D. Trzecińska, *Bilansowe i podatkowe ujęcie odpisów aktualizujących należności*, [w:] red. T. Cebrowska, W. Dotkuś, *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992, s. 395.

wypadku utraty ich wartości, kiedy to kosztem uzyskania przychodów jest cena nabycia odniesiona w koszty w momencie sprzedaży zapasów¹⁸.

W odniesieniu do aktywów trwałych przepisy podatkowe wyłączają z kosztów uzyskania przychodów m.in.:

- straty w środkach trwałych oraz wartościach niematerialnych i prawnych w części pokrytej sumą odpisów amortyzacyjnych,
- straty powstałe w wyniku likwidacji nie w pełni umorzonych środków trwałych, jeżeli środki te utraciły przydatność gospodarczą na skutek zmiany rodzaju działalności.

Generalnie większość przedsięwzięć gospodarczych jest obciążona ryzykiem, które rachunkowość, poprzez swój pragmatyzm, stara się zidentyfikować i oszacować. Można powiedzieć, że obecnie ryzyko jest paradygmatem prawidłowo interpretowanej przez rachunkowość koncepcji wiernego i rzetelnego obrazu przedsiębiorstwa.

Procedury identyfikowania i szacowania ryzyka doprowadzają do tworzenia w księgach rachunkowych rezerw, które - niezależnie od ich rodzajów i przyczyn tworzenia - zabezpieczają przedsiębiorstwo przed oczekiwanymi obciążeniami w przyszłości w związku z bieżącą działalnością¹⁹.

Problem rezerw jest często kontrowersyjnym zagadnieniem z punktu widzenia przepisów podatkowych. Generalnie prawo podatkowe nie uznaje za koszt uzyskania przychodów rezerw tworzonych na podstawie ustawy o rachunkowości. Uznanie kosztu w postaci rezerwy musi być uwarunkowane spełnieniem określonych wymogów²⁰.

Przepisy podatkowe nie uznają za koszt uzyskania przychodów rezerw tworzonych zgodnie z zasadą ostrożności w prawie bilansowym, a mianowicie:

- rezerw na należności, lecz tych nie uznanych przez prawo podatkowe,
- rezerw na pewne lub prawdopodobne straty z operacji gospodarczych w toku,

¹⁸ W. Gos, *Bilansowe i podatkowe aspekty przestrzegania zasady ostrożności*, [w:] *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992, s. 134.

¹⁹ M. Gmytrasiewicz, *Dylematy kwalifikacji rezerw*, [w:] *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992, s. 112.

²⁰ J. Sokalski, *Ewidencja rezerw niebilansowych*, Serwis Finansowo-Księgowy z 2001r. nr 50, s. 79.

- rezerw na prawdopodobne koszty, których kwota bądź data powstania zobowiązania z ich tytułu nie są jeszcze znane, czyli rezerwy na koszty przyszłych okresów²¹.

Jak wspomniano wcześniej polityka rachunkowości może uwzględniać, zgodnie z zasadą istotności, uproszczenia, jeżeli nie wywiera to ujemnego wpływu na przedstawienie rzeczywistego obrazu jednostki. W gestii jednostki leży zatem ocena poziomu istotności i skutków zastosowania uproszczonych rozwiązań.

Zauważyć jednak należy, iż prawo podatkowe uprawnia w niektórych przypadkach do stosowania uproszczeń. Co prawda podatnik nie ma swobody w zastosowaniu prostszych rozwiązań i dokonywaniu ich oceny poprzez pryzmat wpływu na wynik działalności, ale przepisy podatkowe dopuszczają odstępstwa od niektórych generalnych zasad ustalania elementów kształtujących podstawę opodatkowania. Przykładem może być tu zapis dotyczący środków trwałych, który w odniesieniu do środków o wartości poniżej 3.500 zł daje prawo do zaliczenia tej kwoty do kosztów uzyskania przychodów okresu, bez konieczności dokonywania odpisów amortyzacyjnych. Na uwagę zasługuje w tym miejscu jednak fakt, iż uproszczenie w tym przypadku określone jest precyzyjnie co do kwoty i nie ma w tym momencie znaczenia ocena wpływu tego uproszczenia na dochód.

Reasumując, można zatem stwierdzić, że zasada istotności ma zastosowanie również w prawie podatkowym, niemniej jednak w ograniczonym, w porównaniu z prawem bilansowym, zakresie. W praktyce zasada ta, rozpatrywana w kontekście przepisów podatkowych, sprowadza się do wyboru określonych prawem rozwiązań. Wymiar powyższej zasady w aspekcie podatkowym różni się zatem od rozwiązań prawa bilansowego w omawianym obszarze.

Kolejna z nadrzędnych zasad rachunkowości, jaką jest zasada zakazu kompensat, znajduje odzwierciedlenie również w prawie podatkowym. Podobnie bowiem jak w prawie bilansowym, również w regulacjach w zakresie podatku dochodowego, prawo nie dopuszcza możliwości kompensowania różnych co do rodzaju kategorii. Odrębnie zatem należy wykazać przychody z działalności i związane z nimi koszty uzyskania tych przychodów.

²¹ K. Schneider, *Rezerwy w polskim prawie bilansowym i podatkowym*, [w:] *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992, s. 348.

Zasada ciągłości zapewniająca porównywalność danych w poszczególnych okresach powinna być również stosowana w obszarze prawa podatkowego. W momencie, gdy zmiany nie będą sprzeczne z ustawą podatkową, to są uznane także dla celów obliczania dochodu podatkowego. Od tej generalnej zasady istnieje jednak wyjątek w obszarze polityki amortyzacyjnej. Na gruncie regulacji podatkowych bowiem raz ustalona stawka amortyzacji nie może ulec zmianie do końca okresu użytkowania majątku trwałego²².

5. Zakończenie

Reasumując, można zauważyć, iż rozbieżności pomiędzy prawem bilansowym a regulacjami podatkowymi pojawiają się już na poziomie nadrzędnych zasad rachunkowości. Z uwagi na fakt, iż celem uregulowań prawopodatkowych jest niedopuszczenie do zaniżenia podstawy opodatkowania oraz zagrożenia regularności poboru dochodów budżetowych, eliminują one te przepisy prawa bilansowego, które mogłyby stać się źródłem manipulacji podatkowych. Z tego też powodu prawo podatkowe nie akceptuje rozwiązań, które bazują na oszacowaniach, uwzględniają przyszłe transakcje lub zdarzenia²³.

Jak podkreślano, w celu przedstawienia wiernego obrazu jednostki należy stosować zasady rachunkowości, tj. ogólną zasadę *true and fair view* oraz zasady nadrzędne i zasady szczegółowe. Ograniczenia w stosowaniu zasad rachunkowości narzucone przez prawo podatkowe eliminują natomiast możliwość prezentacji obrazu jednostki zgodną z rzeczywistością gospodarczą. W tym kontekście niepokojące jest dość powszechnie występujące w praktyce zjawisko podporządkowania polityki rachunkowości regulacjom podatkowym, w celu uniknięcia dodatkowych „problemów” z ewidencją „rozbieżnych” zdarzeń, a przez to uniknięcia dodatkowych kosztów. Ukształtowana w ten sposób polityka rachunkowości nie spełnia bowiem podstawowego wymogu narzuconego przez rachunkowość, odzwierciedlając nie prawdziwy obraz jednostki, lecz efekt doraźnych rozwiązań podatkowych.

²² E. Walińska, *Rachunkowość podatków odroczonej*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2003, s.37.

²³ *Ibid*, s. 37-38.

Literatura

- [1] Gmytrasiewicz M., *Dylematy kwalifikacji rezerw*, [w:] *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992.
- [2] Gos W., *Bilansowe i podatkowe aspekty przestrzegania zasady ostrożności*, [w:] *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992.
- [3] Jezierska E., *Polityka rachunkowości w globalnej gospodarce XXI wieku*, [w:] *Perspektywy rozwoju rachunkowości, auditingu i analizy finansowej. Materiały na konferencję naukową dedykowaną prof. zw. dr hab. Lechowi Bednarskiemu w 50-tą rocznicę pracy twórczej*, Uniwersytet Gdański, Sopot, wrzesień 1999.
- [4] Klein A., K.G. Szymański, *Podatek odroczony a podatek dochodowy (ujęcie bilansowe i podatkowe)*, ODDK, Gdańsk 2004.
- [5] Komentarz do ustawy o rachunkowości, *Rachunkowość – MSR – podatki*, red. A. Jaruga, T. Martyniuk, ODDK, Gdańsk 2002.
- [6] Olchowicz I., *Rachunkowość podatkowa*, Difin, Warszawa 2006.
- [7] Olchowicz I., *Zasady prawa bilansowego i prawa podatkowego w zakresie opodatkowania podatkiem dochodowym osób prawnych*, Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej Numer specjalny, tom XXXII SKwP, Warszawa 1995.
- [8] *Prawo podatkowe*, red. W. Wójtowicz, Branta, Bydgoszcz-Lublin 2002.
- [9] Sokalski J., *Ewidencja rezerw niebilansowych*, Serwis Finansowo-Księgowy 2001 nr 50.
- [10] Schneider K., *Rezerwy w polskim prawie bilansowym i podatkowym*, [w:] *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992.
- [11] Trzcicka D., *Bilansowe i podatkowe ujęcie odpisów aktualizujących należności*, [w:] red. T. Cebrowska, W. Dotkuś, *Rachunkowość krajów w drodze do Unii Europejskiej. Rezerwy w rachunkowości*, Wrocław, AE, 2003. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 992.
- [12] Tuszyński M., *Ustawa o rachunkowości po nowelizacji*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001.
- [13] Walińska E., *Rachunkowość podatków odroczonych*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2003.

[14] Ustawa z dnia 15 lutego 1992 o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jednolity: Dz.U. Nr 54 z 2000r., poz. 654 z późn. zm).

[15] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity: Dz.U. Nr 76 z 2002r., poz. 694 z późn. zm).

[16] I Dyrektywa EWG z dnia 25 lipca 1978 r., Biuletyn KRDBK SKwP Nr 2/1990.

[17] Wyrok NSA z dnia 27 sierpnia 2002 r. III S.A. 3031/2000.

Contact:

Maria Jankowska

Faculty of Economic Sciences and Management, Nicolas Copernicus University, Toruń